

UNIVERSITATEA BUCUREȘTI
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ
„JUSTINIAN PATRIARHUL”
ȘCOALA DOCTORALĂ „DUMITRU STĂNILOAE”

REZUMAT

**LUMEA SATULUI ROMÂNESC ÎN PĂRȚILE ARADULUI ȘI BIHORULUI ÎN SECOLUL
AL XVIII-LEA. COORDONATE ISTORICE-BISERICEȘTI, SOCIALE ȘI CULTURALE**

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC
PR. PROF. UNIV. DR. MIHAIL - SIMION SĂSĂUJAN

DOCTORAND
VLAD (LUPU) LIA – RAMONA

București
2024

CUPRINS

Introducere	2
Argument.....	2
Stadiul cercetării.....	3
Limitele geografice și cronologice ale tematicii abordate.....	25
Structura lucrării.....	25
Descrierea metodologiei de cercetare.....	27
Relevanța științifică.....	28
 I. Un secol al disputelor confesionale	 29
I.1. Contextul istoric și bisericesc.....	29
I.2. Episcopia Aradului.....	33
I.3. Vizitele canonice ale episcopilor ortodocși sârbi în comitatul Bihor și prozelitismul catolic.....	35
I.3.1. Considerații generale	35
I.3.2. Vizitele canonice.....	39
 II. Caracteristici sociale ale satului românesc în Arad și Bihor, în secolul al XVIII-lea	 55
II.1. Preliminarii.....	55

II. 2. Un tablou al clerului în secolul al XVIII-lea	60
II.2.1. Clerul ortodox	60
II.2.2. Parohia și protopopiatul.....	61
II.2.3. Atribuțiile protopopului.....	68
II.2.4. Educația	
clerului.....	69
II.2.5. Numirea și hirotonia clericilor în	
parohii.....	73
II.2.6. Plata	
preoților.....	76
II.2.7. Dinastii de preoți.....	77
II.2.8. Preoți proveniți din familii nobiliare.....	78
II.2.9. Relația preot - comunitate.....	79
II.2.10. Comportamente negative ale preoților.....	80
II.2.11. Abuzuri împotriva preoților.....	82
II.2.12. Participarea clerului la evenimente social – politice.....	83
II.2.13. Clerul unit (greco-catolic)	84
II.3. Cadre de manifestare a vieții rurale.....	88
II.3.1. Casa țărănească și familia.....	88
II.3.2. Biserica și cimitirul.....	92
II.3.3. Satul.....	92
II.4. Domnul de pământ și iobagul.....	97
II.4.1. Statutul social-juridic al țăranilor iobagi și jeleri.....	98
II.4.2. Domnii de pământ și	
impozitarea.....	100

II.4.3. Mișcarea iobagilor de pe un domeniu pe altul.....	102
II.4.4. Eliberarea din iobăgie și ridicarea la rang nobiliar a țăranilor.....	104
II.4.5. Politica Curții din Viena față de problema iobăgească.....	105
II.4.6. Domeniul Episcopiei catolice din Oradea și românii iobagi.....	108

III. Sensibilități religioase și mental colectiv în Arad și Bihor, în secolul al

XVIII-lea.....	114
III.1. Preliminarii.....	114
III.2. Spațiul.....	116
III.3. Timpul	121
III.4. Iobăgia.....	126
III.5. Pietatea populară.....	133
III.5.1. Sfintele Taine și ierurgii între dispoziții bisericești și mentalități colective.....	133
III.5.2. Participarea la cultul liturgic, sărbătorile, posturile, procesiunile religioase, vizitele canonice ale episcopilor ortodocși în parohii.....	146

IV. Cartea veche românească - componentă identitară a românilor din părțile Aradului și Bihorului în secolul al XVIII-lea

.....	154
IV.1. Măsurile prohibitive ale Curții din Viena cu privire la cărțile aduse în Transilvania din Țara Românească și Moldova.....	156

IV.2. Proveniența tipăriturilor românești ajunse în părțile Aradului și Bihorului în secolul al XVIII-lea	159
IV.2.1. Cărți provenite din Țara Românească și Moldova.....	159
IV.2.2. Cărți provenite de la tipografiile aflate în Transilvania și în alte centre culturale din Imperiul Habsburgic.....	161
IV.3. Copiști și manuscrise în Arad și Bihor, în secolul al XVIII-lea.....	163
IV.4. Aria de circulație a cărților de cult.....	179
IV.5. Însemnările păstrate în cărțile de cult și semnificația lor	196
IV.5.1.	Autorii
însemnărilor.....	197
IV.5.2. Proprietarii cărților.....	197
IV.5.3. Achiziționarea cărților și afurisirea celor ce le-ar înstrăina	198
IV.5.4. Actul de danie a cărților întru pomenirea veșnică a donatorului.....	202
IV.5.5. Prețul de achiziționare a cărții.....	205
IV.5.6. Aspecte biografice (nașteri, botezuri, căsătorii, decese etc.)	207
IV.5.7. Vizite canonice ale episcopilor în eparhiile lor.....	208
IV.5.8. Reparații ale locașurilor de cult.....	209
IV.5.9. Evenimente istorice.....	209
IV.5.10. Fenomene meteorologice și epidemii	212

Concluzii	216
Bibliografie	220
Anexe.....	239
Cuprins	252

INTRODUCERE

Argument

Tema propusă în teza mea de doctorat: ***Lumea satului românesc în părțile Aradului și Bihorului în secolul al XVIII-lea. Coordonate istorice - bisericești, sociale și culturale***, urmărește o analiză a satului românesc din părțile Aradului și Bihorului în secolul al XVIII-lea, din perspectiva vieții bisericești, sociale, culturale și a istoriei mentalităților, pe baza bibliografiei de specialitate și a volumelor de documente publicate de-a lungul timpului în această direcție de cercetare.

Stadiul cercetării

Istoria se rescrie de către fiecare generație în parte și de fiecare dată arată altfel, ceea ce nu înseamnă că trecutul din spatele istoriilor respective nu a fost unul singur, doar că felul în care noi îl înțelegem, îl evaluăm sau îl luăm în considerare se schimbă cu fiecare carte nouă ce apare. Fiecare generație rescrie istoria potrivit sensibilității și modului ei de gândire. Chiar dacă versiunile care apar nu sunt în totalitate diferite, deoarece se raportează la același trecut, ele compun totuși o plajă nesfârșită de tonuri și nuanțe, redesenată mereu de valurile mișcătoare ale memoriei.

Istoria istoriei are vocația lecturii în „filigran”, fapt care îi permite să antameze trecutul ca o multitudine de „palimpseste” susceptibile de restituția istoriografică, având ambiția de a scoate în relief mentalitatea colectivă.

Viața bisericească din zona Aradului și Bihorului este un subiect care a preocupat pe mulți istorici bisericești de-a lungul timpului. Vechea Episcopie ortodoxă a Aradului, înființată la începutul secolului al XVIII-lea, în anul 1706, a desfășurat o activitate neîntreruptă, sub patronajul ei luând naștere mișcarea de

emancipare națională și bisericească a românilor din Banat și Crișana, care a declanșat în final acțiunea de separare ierarhică de Mitropolia sârbă de Carloviț.

O prezentare integrală a vieții bisericești din zona Aradului a întârziat să apară din varii motive, cum ar fi întinderea mare a jurisdicției episcopiei și schimbarea ei de-a lungul timpului în funcție de circumstanțele politico-administrative, istorice și eclesiastice ale vremii sau din lipsa existenței unor monografii asupra perioadelor istorice, ale artei, culturii și diferitelor personalități ale eparhiei¹.

Lista celor care și-au îndreptat studiul către acest străvechi pământ românesc este vastă. Ei nu sunt doar istorici, ci și oameni de litere sau ai artelor, care au fost fascinați de cultura medievală de pe aceste meleaguri vestice ale țării noastre.

Limitele geografice și cronologice ale tematicii abordate

Din punct de vedere teritorial, subiectul tezei de doctorat vizează comitatele Aradului și Bihorului care, pe parcursul secolului al XVIII-lea, s-au aflat sub suzeranitatea Imperiului Habsburgic.

Din punct de vedere temporal, demersul de cercetare vizează secolul al XVIII-lea, perioadă în care s-au simțit atât tendințele modernității, cât și rezistența față de înnoire. Din acest motiv, o lume pe care ai fi tentat să o încadrezi în Evul Mediu, caracterizând-o din start ca fiind conservatoare, a avut adeseori elemente de modernitate surprinzătoare.

Din punctul de vedere al jurisdicției bisericești, comitatul Aradului a fost parte integrantă a Episcopiei Aradului, înființată în anul 1706 și aflată pe tot parcursul secolului al XVIII-lea sub jurisdicția Mitropoliei ortodoxe sârbești de la Carloviț. Episcopii ortodocși sârbi ai Aradului au căutat în tot acest secol să-și extindă jurisdicția și asupra românilor ortodocși din comitatul Bihorului.

Structura lucrării

Întreaga perioadă a secolului al XVIII-lea a fost marcată în comitatele Arad și Bihor de lupta împotriva uniației (prozelitismul catolic care viza unirea ortodocșilor cu Biserica

¹ Pavel VESA, *Incursiuni în istoriografia ecleziastică arădeană*, Ed. Gutenberg, Arad, 2004, pp. 8-9.

Romei). Ierarhii ortodocși sârbi ai Aradului au protejat pe credincioșii români ortodocși din aceste ținuturi și s-au identificat încă de la început cu năzuințele lor, întărindu-i în păstrarea credinței ortodoxe. Toate aceste aspecte vor fi prezentate în primul capitol al lucrării: *Un secol al disputelor confesionale*.

Capitolul al II-lea: *Caracteristici sociale ale satului românesc în Arad și Bihor în secolul al XVIII-lea*, își propune să prezinte o frescă socială a ceea ce a însemnat societatea rurală la începutul secolului al XVIII-lea, derulată în principalele ei cadre de manifestare: familia, satul, parohia, domeniul feudal și iobăgia. Un alt aspect deosebit de important în radiografierea unei societăți este cel al fluctuațiilor demografice, generate de războaie, epidemii, sau condiții meteorologice nefavorabile.

Capitolul al III-lea, *Sensibilități religioase și mental colectiv în Arad și Bihor, în secolul al XVIII-lea*, urmărește să restituie domeniul afectivului, al sentimentelor, atitudinilor și comportamentelor umane, pe care s-a grefat sentimentul religios.

Tabloul societății rurale nu este deplin fără o cercetare a conștiinței țăranului, pe de o parte, direct ca fenomen de mentalitate a satului, iar pe de altă parte, înaintând spre manifestările concrete care oglindesc această mentalitate formată de-a lungul vremii. Cunoașterea mentalității generale a satului tradițional deschide calea spre înțelegerea altor forme culturale și spirituale pe baza cărora funcționează. Toate aceste aspecte conturează un univers bine definit în timp și spațiu, călăuzit atât de principii care îl ancorează în realitățile vremurilor, dar și de legi și reguli nescrise, ancestrale.

Peisajul societății este mult mai bogat și mai nuanțat decât ar putea fi prezentat în acest studiu, însă trebuie subliniat faptul că transformările produse pe parcursul întregului secol al XVIII-lea au influențat atât gândirea, cât și sensibilitatea oamenilor, imprimându-le o forță puternică de coeziune spirituală, care a luat apoi o formă socială și politică.

Capitolul al IV-lea, *Cartea veche românească - componentă identitară a românilor din Arad și Bihor în secolul al XVIII-lea*, prezintă rolul deosebit de important al cărții bisericești în transformarea societății rurale.

Când imperiul habsburgic a întrerupt legăturile românilor din părțile Transilvaniei cu cei de la sud și răsărit de Carpați, cartea românească de învățătură a fost printre puținele modalități de statornicie în credința străbună. Datorită faptului că se procurau foarte greu, aceste cărți de cult erau rare și foarte scumpe. Iată cauzele care au generat apariția unei adevărate industrii a copiștilor de manuscrise. Pentru noi, cei din epocile moderne, aceste cărți de cult, care au reușit să facă față vicisitudinilor timpului, reprezintă adevărate documente istorice.

Însemnările lăsate pe filele lor de mâini de țărână, le-au eternizat. Faptele consemnate reprezintă pentru noi cei de azi crâmpie, care, puse laolaltă, pot recompune un moment din istorie, o lume. Capitolul prezintă pe copiștii care au trecut prin Arad și Bihor în secolul al XVIII-lea, manuscrisele realizate, precum și însemnările de pe filele vechilor cărți de cult, aflate acum în fondurile de carte ale bibliotecilor județene din Arad și Oradea sau în colecții particulare.

Descrierea metodologiei de cercetare

Pentru întocmirea tezei mele de doctorat am folosit mijloace și metode variate precum: euristica, analiza, critica, interpretarea, problematizarea, expunerea, explicația, comparația, metoda deductivă sau cea istorică.

Cu ajutorul metodei deductive am identificat unii factori specifici perioadei analizate care m-au ajutat la înțelegerea sensului unor decizii politice și administrative.

Metoda istorică a fost folosită pe tot parcursul cercetării pentru a înțelege și a reda contextul istoric, evenimentele și dinamica lor. De asemenea, am încercat o corelare a evenimentelor bisericești cu cele politice, sociale și culturale pentru a putea contura cât mai precis perioada.

Izvoarele și fondurile arhivistice studiate în Arhivele Naționale Bihor din Oradea: Fond *Protocollum Actorum Regnicolarium*, Fond *Episcopia Romano-Catolică Oradea*, *Acte ecleziastice*, *Religionaria*, Fond *Prefectura Județului Bihor*, Fond *Episcopia Romano Catolică de Oradea*. *Acte economice*, Fond *Capitulul Episcopiei Romano Catolice Oradea*, *Instrumenta*

litteralia și în Arhivele Naționale din Arad: Fond *Pachet Conscripția din 1793, Protocolul circularei Pâncota 1782-1807, Fond Prefectura Județului Arad, Conscrierea preoților ortodocși, 1774-1786* mi-au fost de folos în acest sens.

În lucrarea mea am combinat toate aceste metode și mijloace pentru a ajunge la un rezultat obiectiv și pentru a înțelege și prezenta adevărul istoric, interdisciplinaritatea reprezentând o necesitate în abordarea acestui demers.

În concluzie, putem afirma că doar prin conlucrarea științelor care au ca obiect de studiu realitatea rurală, putem accede cât de cât corespunzător la cunoașterea acestui univers în devenirea sa istorică, o lume aflată în interacțiunea dintre natură și cultură.

De asemenea, trebuie avută în vedere relația dintre istorie și etnologie, deoarece atunci când vorbim despre țărănime este necesar să avem răbdarea și tenacitatea specifice țăranilor. Omul pământului *„știa că el nu poate nici să fure focul din cer, nici să sufle căldură în locul frigului, nici să facă noapte din zi, nici să ceară pământului să-l hrănească fără a munci, nici să treacă de la marea sărăcie la opulență, printr-o lovitură cu bagheta magică”*².

Relevanța științifică

Cercetarea își propune să pătrundă într-o lume tensionată pe fondul conflictelor interconfesionale, dar în același timp încearcă să recompună câmpul solidarităților de grup, din structurile monarhiei habsburgice.

Chiar dacă satul de astăzi nu se mai aseamănă aproape deloc cu cel de odinioară, în ceea ce privește valorile, mentalitățile, modul de viață efectiv, pretențiile intelectuale, este important de restaurat tabloul satului tradițional al cărui exponenți - țăranii, oameni simpli fără un potențial intelectual prea mare, dar animați de o dragoste nestăvilită de pământ și legați inerent de legea strămoșească, pe care nu voiau să o lepede, indiferent de consecințe, au avut un rol decisiv în lupta pentru păstrarea valorilor care le-au conferit în final dreptul la afirmarea identității naționale.

² Michel RACLOT, *La paysannerie dans la Trouée de Belfort au XIX-e siècle (de 1800 a 1870)*, Belfort, 1978, p. 11.

CONCLUZII

Fără a avea pretenția unui studiu exhaustiv, această lucrare încearcă să evidențieze aspectele care au definit societatea rurală din arealul Arad - Bihor în secolul al XVIII-lea.

Acest interval de timp este sugestiv din punct de vedere istoric, pentru a evidenția meritele ierarhilor sârbi care au activat în scaunul episcopal de la Arad, în menținerea ortodoxiei, pe fondul acerbei propagande catolice. Într-o vreme când în Ardeal uniția atingea proporții catastrofale, locuitorii din zona amintită găseau protecție la adăposul „privilegiilor ilirice”, obținute de ierarhii sârbi. Pe fondul acestor frământări politice și ideologice, spre finalul secolului al XVIII-lea putem vorbi despre conturarea ideii de națiune.

În acest secol, ortodoxia s-a întâlnit de aceeași parte a baricadei cu iluminismul, susținând împreună efortul de asanare a decalajului cultural și de „luminare” a poporului. Tocmai datorită acestui efort, ultima parte a secolului al XVIII-lea a fost una a marilor înnoiri. Această transformare nu a fost doar rodul strădaniei unei elite savante, ci mai ales al efortului conjugat al unor cărturari de condiție modestă, laică sau clericală, care au asigurat continuitatea culturii. Trebuie amintit desigur și clerul în afirmarea idealului politic, cultural și național.

Segmentul eclesiastic din Arad-Bihor a constituit obiectul de cercetare al unui număr considerabil de studii și lucrări științifice. Istoria eclesiastică arădeană s-a bucurat în acest sens de o atenție specială mai ales din perspectiva sprijinului dat de Biserică formării conștiinței naționale.

În teza mea de doctorat am încercat să redau o frescă a climatului politic, religios și cultural din zona Arad – Bihor, în secolul al XVIII-lea.

Lucrarea reflectă aspectele care definesc societatea rurală medievală din acest areal geografic. Pe baza surselor arhivistice și a surselor editate am încercat să prezint aspectul rural al zonei, din punct de vedere politic, bisericesc, demografic, cultural și al mentalităților. Este interesant de observat cum toate aceste elemente coexistă în lumea

rurală, fapt pentru care, universul țăranesc este unul plin de implicații, complex și bine structurat.

Pe tot parcursul demersului am încercat să punctez faptul că societățile omenești nu sunt apariții bizare sau inexplicabile, ci se supun anumitor legi, suferind anumite condiționări. În acest sens, esența vieții sociale este dinamismul, desfășurându-se într-un veșnic proces de acțiune - reacțiune. De aceea factorul spațiu constituie cadrul cosmic care acționează ca natură provocând reacțiunea culturală³. De aceea, determinările cosmologice ale vieții sociale privesc legătura dintre așezările umane și mediul geografic, fapt evidențiat prin tipuri de sate, casa cu așezarea ei, natura și ritmul vieții sociale, calendarul agricol, credințele religioase.

Un alt aspect al societăților omenești este expansiunea sau circulația. Întinderea sau depărtarea a fost o adevărată problemă de viață. La analiza unei societăți umane nu trebuie uitat factorul biologic care determină cantitatea și mobilitatea socială.

Este clar că societatea se realizează empiric prin oameni, dar, de asemenea, suferă modificări tot din partea lor. Când vorbim despre istorie, știm că ea a fost scrisă pe baza unor documente. În istoria socială a satului românesc, de cele mai multe ori, au fost redactate doar raporturile obștilor cu stăpânirea, dar în interiorul grupului, unde nu era vizată decât obștea, viața decurgea conform unor obiceiuri și reguli nescrise.

De asemenea, ruralul nu se reduce doar la iobăgie, cu toate că această stare servilă caracteriza statutul țăranului în secolului al XVIII-lea.

Ruralul înseamnă și cultură, iar dovadă stau numeroasele manuscrise, cărțile vechi de cult care au înfruntat vicisitudinile timpului până în zilele noastre sau arta bisericilor de lemn, adevărate bijuterii arhitectonice. Sensibilitatea și geniul țăranesc s-a reflectat perfect prin intermediul acestor creații, motiv pentru care, această parte de țară a fost un adevărat focar de cultură în secolul al XVIII-lea.

Din păcate în ceea ce privește devoțiunea colectivă, din cauza lacunelor informaționale, am limitat demersul la câteva aspecte particulare, care să reflecte totuși gândirea și pioșenia țăranului român supus valului înnoirilor. Este clar că țăranul român a

³ Dimitrie GUSTI, Traian HERSENI, Henri STAHL, *Monografia*, Ed. Paideia, București, 1999, p. 123.

văzut prezența și ocrotirea lui Dumnezeu în toate aspectele existenței sale, iar duhul de comuniune și de moralitate izvorâte din credință se manifestă prin participarea întregului sat la datinile legate de evenimentele importante din viața fiecărui om⁴.

Nimic nu este întâmplător în lumea satului, ci din contră totul se derulează conform unor datumuri seculare, greu de înlocuit prin noile atitudini ce se dezvoltă la nivel european. Nu se poate studia lumea satului eludând unul dintre aspecte. Lumea țărănească nu este una imobilă decât în aparență. Chiar dacă tinde spre perenitatea structurilor, trebuie să se apere neîncetat contra numeroaselor pericole aduse de valul înnoirilor.

Detașarea țăranului român față de reforme poate fi privită ca o expresie a unui sentiment colectiv, difuz, nediferențiat, prin intermediul căruia s-a produs despărțirea de impunerile pe care realitățile sociale le-au solicitat. De aceea putem spune că psihologia rurală este una oscilatorie între constanță și adaptabilitate.

Aradul și Bihorul sunt două zone care pe parcursul secolului al XVIII-lea au interferat din punct de vedere politic, religios sau al mentalităților. De aceea am considerat oportună ieșirea din zona istoriografică care a urmărit adesea doar aspecte legate de istoria ierarhiei superioare sau strict doar unele probleme bisericești, și extinderea studiului spre viața socială, culturală și mentalul colectiv.

Cu alte cuvinte, am recurs la interdisciplinaritatea științifică, adică la studierea unei teme din perspectiva mai multor discipline științifice, care converg spre același scop, permițând urmărirea comportamentului unei lumi, cea rurală, în raport cu anumite tendințe și reconstituirea unui microsistem surprinzător.

Am încercat sondarea mentalității unei societăți cu o puternică ancorare în tradiție, considerată certitudinea de bază într-o lume în care predomină incertitudinile, a unui univers dominat de persistența unor tradiții seculare, la nivelul căruia își fac cu dificultate loc atitudinile noi, în condițiile în care feudalitatea și o suprastructură medievală grevau asupra oricărei tentative de înnoire, a unui timp în care totuși atașamentul față de tradiții nu exclude acceptarea noului.

⁴ Dumitru STĂNILOAE, *Reflecții despre spiritualitatea poporului român*, Ed. Basilica, București, 2018, p. 165.

Lucrarea își propune să surprindă societatea rurală din secolul al XVIII-lea în articulațiile sale fundamentale care o sudează într-un tot unitar și complex. Acest veac a fost marcat de multe tensiuni interne generate de contradicții sociale și tocmai din acest motiv este important de perceput spiritul perioadei în cauză, prin încercarea de a analiza pe baza datelor existente ce a stat la temelia unor decizii, dar mai ales a dorinței imperioase de schimbare.

BIBLIOGRAFIE

FONDURI ARHIVISTICE

ARHIVELE NAȚIONALE ALE ROMÂNIEI DIRECȚIA JUDEȚEANĂ BIHOR, Fond *Protocollum Actorum Regnicolarium*; Fond *Episcopia Romano-Catolică Oradea, Acte eclesiastice, Religionaria*; Fond *Prefectura Județului Bihor*; Fond *Episcopia Romano-Catolică de Oradea. Acte economice*, Fond *Capitulul Episcopiei Romano Catolice Oradea, Instrumenta litteralia*.

ARHIVELE NAȚIONALE ALE ROMÂNIEI DIRECȚIA JUDEȚEANĂ ARAD, Fond *Prefectura Județului Arad, Conscrierea preoților ortodocși, 1774-1786*.

Fond *Pachet Conscripția din 1793; Protocolul circularei Pâncota 1782-1807*.

LUCRĂRI GENERALE ȘI SPECIALE

1. ANDREESCU, Ana, *Cartea românească în veacul al XVIII-lea*, Ed. Vremea XXI, București, 2004;
2. ARIËS, Philippe, *Omul în fața morții*, vol. I, Ed. Meridiane, București, 1996;
3. *Atlasul etnografic român. Habitatul*, I, Coord. Ion Ghinoiu, Ed. Academiei Române, București, 2003;
4. BARBU IURAȘCU, Viorica, *Studiu de cultură tradițională românească*, Ed. Fundației „România de Măine”, București, 2008;
5. BĂDĂRĂ, Doru, *Tiparul românesc la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea*, Ed. Istros, Brăila, 1998;
6. BĂDESCU, Ilie, *Sociologie rurală*, Ed. Mica Valahie, București, 2011;

7. BĂDESCU, Ilie, *Timp și cultură*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1988;
8. BERNEA, Ernest, *Cadre ale gândirii populare românești*, Ed. Cartea românească, București, 1985;
9. BERNEA, Ernest, *Civilizația română sătească*, Ed. Vremea, București, 2006;
10. BERNEA, Ernest, *Sociologie și etnografie românească*, Ed. Vremea, București, 2009;
11. BERNEA, Ernest, *Spațiu, timp și cauzalitate la poporul român*, Ed. Humanitas, București, 2005;
12. BLAGA, Lucian, *Gândirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*, Ed. Științifică, București, 1966;
13. BLUM, Jerome, *Lord and Peasant in Russia from the Ninth to the Nineteenth Century*, Princeton University Press, U.S.A., 1971;
14. BOCȘAN, Nicolae, *Contribuții la istoria iluminismului românesc*, Ed. Facla, Timișoara, 1986;
15. BODEA, Cornelia, *Moise Nicoară (1784-1861) și rolul său în lupta pentru emanciparea național-religioasă*, Ed. Diecezană, Arad, 1940;
16. BOIA, Lucian, *Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune*, Ed. Humanitas, București, 1998;
17. BOLOGA, Lucian, *Psihologia vieții religioase*, Tipografia Cartea Românească, Cluj-Napoca, 1930;
18. BOLOVAN, Ioan, BOLOVAN, Sorina Paula, *Ispititoarea Transilvaniei*, Ed. Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2017;
19. BRANCOVICI, Gheorghe, *Cronica românească*, Ed. Academiei Române, București, 1987;
20. BUTURĂ, Valer, *Etnografia poporului român*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1978;
21. CARTOJAN, Nicolae, *Istoria literaturii române vechi*, Ed. Minerva, București, 1980;
22. CĂLUȘER, Iudita, *Episcopia Greco-Catolică de Oradea*, Ed. Logos'94, Oradea, 2000;
23. *Cărți românești vechi. Predoslovii*, Ed. Scrisul românesc, Craiova, 1994;

24. CÂMPEANU, Remus, *Elitele românești din Transilvania veacului al XVIII-lea*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000;
25. CHARTIER, Roger, *Lecturi și cititori în Franța Vechiului Regim*, Ed. Meridiane, București, 1997;
26. CHARTIER, Roger, *Originile culturale ale Revoluției franceze*, Ed. Sedona, Timișoara, 1998;
27. CHINDRIȘ, Ioan, IACOB, Niculina, MÂRZA, Eva, TATAY, Anca Elisabeta, URS, Otilia, CRĂCIUN, Bogdan, MOLDOVAN, Roxana, ROMAN-NEGOI, Ana Maria, *Cartea românească veche în Impariul Habsburgic (1691-1830). Recuperarea unei identități culturale*, Editura MEGA, Cluj-Napoca, 2016;
28. CHIPER ADAM, Marieta, *Însemnări românești ca izvor istoric*, Ed. Silex, București, 1996;
29. CIUHANDU, Gheorghe, *Doi Ioanovici pe tronul episcopesc ortodox de la Arad*, Tiparul Tipografiei Diecezane, Arad, 1929;
30. CIUHANDU, Gheorghe, *Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri cu un excurs istoric până la 1752 și însemnări politice ulterioare*, Ed. Marineasa, Timișoara, 2005;
31. CIUHANDU, Gheorghe, *Schițe din trecutul românilor arădeni din veacul al XVIII-lea*, Tiparul Tipografiei Diecezane, Arad, 1934;
32. COLTA, Elena, Rodica, *De la naștere la moarte*, Ed. Etnologică, București, 2015;
33. CORFUS, Ilie, *Însemnări de demult*, Ed. Junimea, Iași, 1975;
34. CRISTESCU-GOLOPENIȚA, Ștefania, *Gospodăria în credințele și riturile magice ale femeilor din Drăguș (Făgăraș)*, Ed. Paideia, București, 2002;
35. DELEUZE, Gilles, *Diferență și repetiție*, Ed. Babel, București, 1995;
36. DELUMEAU, Jean, *Frica de occident (sec. XIV-XVIII)*, I-II, Meridiane, București, 1986;
37. DROGEANU, Paul, *Practica fericirii*, Ed. Eminescu, București, 1985;

38. DUDAȘ, Florian *Manuscrisele românești din bisericile Bihorului*, Ed. Episcopiei Ortodoxe Române din Oradea, 1986;
39. DUDAȘ, Florian, *Catastrofe naturale în Transilvania*, Ed. de Vest, Timișoara, 2006;
40. DUDAȘ, Florian, *Cazania lui Varlaam în Transilvania*, Ed. de Vest, Timișoara, 2005;
41. DUDAȘ, Florian, *Cărți rare*, Ed. Transilvanica, Oradea, 2017;
42. DUDAȘ, Florian, *Manuscrisele românești medievale din Crișana*, Ed. Facla, Timișoara, 1986;
43. DUDAȘ, Florian, *Memoria vechilor cărți românești călătore*, Ed. Episcopiei Ortodoxe Române din Oradea, Oradea, 1990;
44. DUDAȘ, Florian, *Vasile Sturze Moldoveanul peregrinul transilvan*, Ed. Muzeul Țării Crișurilor, Oradea, 1993;
45. DUDAȘ, Florian, *Vechi cărți românești călătore*, Ed. Sport.Turism, București, 1987;
46. DUDAȘ, Florian, *Vechile tipărituri românești din Țara Bihorului*, vol. I, II, Ed. de Vest, Timișoara; 2007;
47. DUMITRAN, Daniel, *Un timp al reformelor. Biserica Greco-Catolică din Transilvania sub conducerea episcopului Ioan Bob (1782-1830)*, Ed. Scriptorium, București, 2005;
48. DUMOUTET, Edouard, *Le desire de voir l'hostie et les origins de la devotion de Saint- Sacrament*, Ed. Beauchesne, Paris, 1926;
49. DUȚU, Alexandru, *Cărțile de înțelepciune în cultura română*, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1972;
50. DUȚU, Alexandru, *Dimensiunea umană a istoriei. Direcții în istoria mentalităților*, Ed. Meridiane, București, 1986;
51. EHRLER, Johann, *Banatul de la origini până acum- 1774*, Ed. Facla, Timișoara, 1982;
52. ELIADE, Mircea, *Sacrul și profanul*, Ed. Humanitas, București, 1992;
53. EȘANU, Andrei, *Cultură și civilizație medievală românească*, Ed. ARC, Chișinău, 1996:

54. EVDOCHIMOV, Pavel, *Arta icoanei, o teologie a frumuseții*, Ed. Meridiane, București, 1993;
55. FILSTICH, Johann, *Încercare de istorie românească*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1979;
56. FIRU, Nicolae, *Biserica Ortodoxă Română din Bihor în luptă cu Unirea, 1700-1750. Schiță istorică*, Ed. Foaia diecezană, Caransebeș, 1913;
57. FIRU, Nicolae, *Monografia Bisericii Sfintei Adormiri (Biserica cu lună) din Oradea*, Tiparul Tipografiei Diecezane, Oradea, 1934;
58. FLOCON, Albert, *Universul cărților*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976;
59. FREYBERGER, Andreas, *Historica relatio unionis walachicae cum romana ecclesia*, Ed. Clusium, Cluj-Napoca, 1996;
60. FURET, François, NOLLTE, Ernst, *Fascism și communism*, Ed. Univers, București, 2000;
61. GĂVĂNESCU, Eduard, *Mărturii românești din Eparhia Aradului în veacul al XVIII-lea*, Arad, 1940;
62. GHEȚIE, Ion, MAREȘ, Alexandru *Originile scrisului în limba română*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1985;
63. GHINOIU, Ion, *Calendarul țăranului român. Zile și mituri*, Ed. Univers Enciclopedic Gold, București, 2017;
64. GHINOIU, Ion, *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Ed. Fundației Culturale Române, București, 1999;
65. GHINOIU, Ion, *Vârstele timpului*, Ed. Meridiane, București, 1988;
66. GHIȘE, Dumitru, TEODOR, Pompiliu, *Fragmentarium iluminist*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1972;
67. GIURĂSCU, Constantin, *Istoria Românilor*, vol.II, Editura All Educațional, București, 2019;

68. GOLDAN, Vasile-Lucian, *Profil și specific misionar pan-ortodox în secolul al XVIII-lea*, Ed. Doxologia, Iași, 2019;
69. GORUN, Gheorghe, *Reformismul austriac și violențele sociale din Europa centrală 1750-1800*, Ed. Muzeul Țării Crișurilor, Oradea, 1998;
70. GRISELINI, Francesco, *Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei*, Ed. Fala, Timișoara, 1984;
71. GUSTI, Dimitrie, HERSENI, Traian, STAHL, Henri, *Monografia*, Ed. Paideia, București, 1999;
72. GYÉMÁNT, Ladislau, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania 1790-1848*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986;
73. HITCHINS, Keith, *Românii 1774-1866*, Editura Humanitas, București, 1996;
74. HITCHINS, Keith, *Cultură și naționalitate în Transilvania*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1972;
75. HITCHINS, Keith, *Mit și realitate în istoriografia românească*, Ed. Enciclopedică, București, 1997;
76. IORGA, Nicolae, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, vol I, Ed. Saeculum I. O., București, 2006;
77. IORGA, Nicolae, *Scrisori și inscripții ardelene și maramureșene*, Atelierele grafice SOCEC & Comp., București, 1906;
78. IORGA, Nicolae, *Sate și preoți din Ardeal*, Ed. Saeculum I.O., București, 2007;
79. *Istoria Românilor*, vol. V, Ed. Enciclopedică, București, 2003;
80. IVAȘCU, George, *Istoria Literaturii Române*, Ed. Științifică, București, 1969;
81. KITAGAWA, Joseph, Mitsuo, *În căutarea unității. Istoria religioasă a omenirii*, Ed. Humanitas, București, 1994;
82. LE BON, Gustave, *Psihologia mulțimilor*, Ed. Anima, București, 1990;
83. LE GOFF, Jacques, *Pentru un alt ev mediu*, vol. I, Ed. Meridiane, București, 1986;

84. LE GOFF, Jacques, *Civilizația Occidentului medieval*, Ed. Științifică, București, 1970;
85. LE GOFF, Jacques, *Evul mediu și nașterea Europei*, Ed. Polirom, Iași, 2005;
86. LE GOFF, Jacques, *Imaginarul medieval*, Ed. Meridiane, București, 1995;
87. LEMNY, Ștefan, *Sensibilitate și istorie în secolul XVIII românesc*, Ed. Polirom, Iași, 2017;
88. LIȚIU, Gheorghe, *Episcopia Aradului- Schiță istorică*, Arad, 1950;
89. LUPAȘ, Ioan, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, Ed. și tiparul tipografiei arhidiecezane, Sibiu, 1918;
90. LUPȘA, Ștefan, *Istoria bisericească a românilor bihoreni*, Vol. I: *până la 1829*, Oradea, 1935;
91. LUPȘA, Ștefan, *Istoria eparhiei Aradului*, vol I, II, Arad, 1958 (lucrare în manuscris);
92. LUPȘA, Ștefan, *Istoria parohiei Ștei*, Tipografia Diecezană, Arad, 1942;
93. MAGER, Traian, *Ținutul Hălmagiului. Monografie. Cadrul istoric*, Tiparul Tipografiei Diecezane, Arad, 1938;
94. MANDROU, Robert, *Introduction a la France Moderne. Essai de psychologie historique, 1500-1640*, Ed. Albin Michlet, Paris, 1961;
95. MARIA OROS, Ioan, *Dimensiuni ale culturii moderne în Țara Silvaniei (secolele XVII-XIX). Cărți și proprietari*, Ed. Mega, Ed. Porolissum, Cluj-Napoca, 2010;
96. MARIA OROS, Ioan, *Istoriografia cărții românești vechi din Transilvania*, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2011;
97. MARIAN, Simion, Florea, *Înmormântarea la români*, Ed. SAECULUM I.O., București, 2000;12
98. MARIAN, Simion, Florea, *Nașterea la români*, Ed. SAECULUM I. O., București, 2000;
99. MARIAN, Simion, Florea, *Nunta la români*, Ed. SAECULUM I.O., București, 2000;
100. MATEI, Horia, *Cartea. Un călător milenar*, Ed. Tineretului, București, 1964;

101. MATHIAS, Bernath, *Habsburgii și începuturile formării națiunii române*, Cluj-Napoca, 1994;
102. MAUSS, Marcel, *Eseu despre dar*, Ed. Institutul European, Iași, p. 1993;
103. MAZILU, Dan, Horia, *O istorie a blestemului*, Ed. Polirom, Iași, 2001;
104. MEDELEANU, Horia, *Orașul dintre ape, în Arad monografie în imagini*, Ed. Mirador, Arad, 2002;
105. MEDELEANU, Horia, *Valori de artă veche românească*, Arad, 1986;
106. METEȘ, Ștefan, *Istoria Bisericii și a vieții religioase a românilor din Transilvania și Ungaria*, Vol. I, Sibiu, 1935;
107. MIFTODE, Vasile, *Elemente de sociologie rurală*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1984;
108. MIHAILESCU, Vintilă, POPESCU, Ioana, PÂNZARU, Ioan, *Paysans de l'histoire*, Ed. DAR, București, 1992;
109. MIRCEA, Gabriela, *Tipografia din Blaj în anii 1747-1830*, Ed. Altip, Alba Iulia, 2008;
110. MIRON, Greta-Monica, *Biserica grco-catolică din Transilvania. Cler și enoriași (1697-1782)*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2004;
111. MITU, Sorin, *Geneza identității naționale la românii ardeleni*, Ed. Humanitas, București, 1997;
112. MITU, Sorin, *Transilvania mea. Istorii, mentalități, identități*, Ed. Polirom, Iași, 2006;
113. MOCEANU, Ovidiu, *Literatura română veche*, Ed. Universității Transilvania, Brașov, 2002;
114. MUREȘAN, Petru, Lucian, *Cultură și mentalități în Transilvania. 1848-1918*, Ed. Mirador, Arad, 2017;
115. MUREȘANU, Flore, *Cazania lui Varlaam*, Tipografia Națională din Cluj, 1944;
116. MUREȘIANU, Ion, *Mănăstiri din Banat*, Ed. Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1976;

117. NICOARĂ, Simona, *Mentalități colective și imaginar social*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1996;
118. NICOARĂ, Toader, *Transilvania la începuturile timpurilor moderne (1680-1800) Societate rurală și mentalități colective*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1997;
119. NICOLAO, Nilles, *Symbolae ad illustrandum historicam Ecclesiae orientalis in terries coronae Sancti Stephani*, Innsbruck, 1885;
120. NICULIȚĂ-VORONCA, Elena, *Datinele și credințele poporului român*, Ed. SAECULUM I. O., București, 2008;
121. OFRIM, Alexandru, *Cheia și Psaltirea. Imaginarul cărții și al scrisului*, Ed. Paralela 45, Pitești, 2001;
122. OLTEANU, Antoaneta, *Casa*, Ed. Paideia, București, 2015;
123. OLTEANU, Antoaneta, *Lumea cealaltă*, Ed. Paideia, București, 2015;
124. OLTEANU, Antoaneta, *Metamorfozele sacrului*, Ed. Paideia, București, 1998;
125. OLTEANU, Antoaneta, *Reprezentări ale spațiului în credințele populare românești*, Ed. Paideia, București, 2009;
126. OLTEANU, Antoaneta, *Spațiul și timpul în tradițiile românești*, Ed. Paideia, București;
127. OLTEANU, Virgil, *Din istoria și arta cărții*, Ed. Enciclopedică, București, 1992;
128. PĂCURARIU, Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române, Compendiu*, Ediția a II-a revăzută și întregită, Ed. Andreiană, Sibiu, 2007;
129. PĂCURARIU, Mircea, *Sfinți daco-romani și români*, Ed. Trinitas, Iași, 2007;
130. PĂCURARIU, Mircea, *Istoria bisericească a românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, Cluj-Napoca, 1992;
131. PĂCURARIU, Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994;
132. PĂCURARIU, Mircea, *Studii de istorie a Bisericii Ortodoxe Române*, II, Ed. Academiei Române, București, 2009;

133. PĂCURARIU, Mircea, *Uniația în Transilvania în trecut și astăzi*, Ed. Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva, 2017
134. POP, Ion-Aurel, *Națiunea română medievală*, Ed. Enciclopedică, București, 1998;
135. PRODAN, David, *Răscoala lui Horea, I*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979;
136. PRODAN, David, *Problema iobăgiei în Transilvania 1700-1848*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1989;
137. PUȘCARIU, Ilarion, *Documente pentru limbă și istorie*, vol. I, Sibiu, 1889;
138. RACLOT, Michel, *La paysannerie dans la Trouée de Belfort au XIX-e siècle (de 1800 a 1870)*, Ed. M. Raclot, Belfort, 1978;
139. RADOSAV, Doru, *Sentimentul religios la români*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1997;
140. RADU, Iacob, *Istoria Diecezi române-unite a Orăzii-Mari*, Chiriașii tipografiei românești, Oradea, 1930;
141. RĂDULESCU, Adina, *Rituri de protecție în obiceiurile funerare românești*, Ed. Saeculum I.O., București, 2008;
142. RĂDUȚIU, Aurel, Ladislau GYÉMÁNT, *Repertoriul actelor oficiale privind Transilvania tipărite în limba română (1701-1847)*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1981;
143. RÖSENER, Werner, *Țăranii în istoria Europei*, Ed. Polirom, Iași, 2003;
144. ROȘU, Titus, *Însemnări și inscripții bihorene*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 1999;
145. SACERDOȚEANU, Aurelian, *Predosloviile cărților românești (1508-1647)*, Ed. Librăria universitară, București, 1938;
146. SĂSĂUJAN, Mihai, *Habsburgii și Biserica ortodoxă din Imperiul austriac (1740-1761). Documente*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003;

147. SĂSĂUJAN, Mihai, *Politica bisericească a Curții din Viena în Transilvania (1740-1761)*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002;
148. SCHMITT, Jean-Claude, *Rațiunea gesturilor*, Ed. Meridiane, București, 1998;
149. STAHL, Henri, *Istoria socială a satului românesc*, Ed. Paideia, București, 2015;
150. STAHL, Henri, *Sociologia satului devălmaș românesc*, I, Fundația Regele Mihai I, București, 1946;
151. STAHL, Henri, STAHL, Paul, *Civilizația vechilor sate românești*, Ed. Științifică, București, 1968;
152. STĂNILOAE, Dumitru, *Reflecții despre spiritualitatea poporului român*, Ed. Basilica, București, 2018;
153. STĂNILOAE, Dumitru, *Uniatismul din Transilvania. Încercare de dezmembrare a poporului român*, Tipografia Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1973;
154. STOICA, Robertina, *Bibliografia de referință a Cărții Vechi*, Ed. CIMEC, București, 1999;
155. STOIDE, Constantin, *Comerțul cu cărți dintre Transilvania, Moldova și Țara Românească între 730-1830*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2016;
156. SUCIU, Ioan Dimitrie, CONSTANTINESCU, Radu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, Vol. I, Ed. Mitropolia Banatului, Timișoara, 1980;
157. ȘAGUNA, Andrei, *Manual de studiu pastoral*, Sibiu, 1878;
158. ȘCHIAU, Octavian, *Cărturari și cărți în spațiul românesc medieval*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1978;
159. ȘTEFĂNESCU, Barbu, *Tehnică agricolă și ritm de muncă în gospodăria țărănească din Crișana (sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea)*, Ed. Fundația Culturală „Cele Trei Crișuri”, Oradea, 1995;
160. ȘTEFĂNESCU, Barbu, *Lumea rurală din Crișana între Ev Mediu și Modern*, Ed. Universității din Oradea, Oradea, 1998;

161. ȘTREMPEL, Gabriel, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. IV, Ed. Științifică, București, 1992;
162. TEODOR, Pompiliu, *Interferențe iluministe europene*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1984;
163. TEODORESCU, Dorin, *Din istoria tiparului și cărții românești*, Ed. Fundației „Universitatea pentru toți”, Slatina, 2008;
164. THEODORESCU, Răzvan, *Civilizația românilor între medieval și modern*, I, Ed. Meridiane, București, 1987;
165. ȚINTĂ, Aurel, *Colonizările habsburgice în Banat (1716-1740)*, Ed. Facla, Timișoara, 1972;
166. URS, Otilia, *Catalogul cărții românești vechi din biblioteca Academie române filiala Cluj-Napoca*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2011;
167. VAIHINGER, Hans, *Filosofia lui „ca și cum”*, Ed. Nemira, București, 2003;
168. VAUCHEZ, André, *Spiritualitatea Evului Mediu Occidental*, Ed. Meridiane, București, 1994;
169. VĂDUVA, Ofelia, *Magia darului*, Ed. Enciclopedică, București, 1997;
170. VESA, Pavel, *Eparhia Aradului în timpul episcopului Sinesie Jivanovici (1751-1768)*, Editura Arhiepiscopiei Aradului, Arad, 2013;
171. VESA, Pavel, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2006;
172. VESA, Pavel, *Episcopii Aradului 1706-2006*, Ed. Gutenberg Univers, Arad, 2007;
173. VESA, Pavel, *Incursiuni în istoriografia ecleziastică arădeană*, Ed. Gutenberg, Arad, 2004;
174. VUIA, Romulus, *Studii de etnografie și folclor*, I, Ed. Minerva, București, 1975;
175. VUIA, Romulus, *Studii de etnografie și folclor*, II, Ed. Minerva, București, 1980;
176. VULCĂNESCU, Mircea, *Dimensiunea românească a existenței*, Ed. Fundației Culturale Române, București, 1991;
177. WARE, Timothy, *Istoria Bisericii Ortodoxe*, Ed. Aldo Press, București, 1997;

178. WOLFF, Larry, *Inventarea Europei de Est. Harta civilizației în Epoca Luminilor*, Ed. Humanitas, București, 2000.
179. ZUB, Alexandru, *Clio sub semnul interogației*, Ed. Polirom, Iași, 2006;
180. ZUB, Alexandru, *Istorie și finalitate*, Ed. Polirom, Iași, 2004;

STUDII

1. ANUICHI, Silviu, „Activitatea mitropolitului Pavel Nenadovici (1749-1768) de Carlovitz în slujba Ortodoxiei”, în *Studii Teologice*, XIII, nr. 9-10, 1961, p. 543-551;
2. ANUICHI, Silviu, „Relații bisericești româno-sârbe în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea”, în *Biserica Ortodoxă Română*, XCVII, nr.7-8, București, 1979, pp. 869-1054;
3. BACIU, Daniel, *Fiziocratismul în gândirea economică*, disponibil pe <http://ro.scribd.com>.> document (accesat la 26.03.2024);
4. BISTRICEANU PANTELIMON, Corina, „Cultura locuirii în spațiul tradiției”, în: *Tratat de sociologie rurală*, Ed. Mica Valahie, București, 2011, pp. 172-180;
5. BODOGAE, Teodor, „Contribuții documentare la istoria Bisericii arădene din veacul XVIII”, în *Mitropolia Banatului*, an, XVIII, 1967, nr. 1-3, pp. 124-135;
6. BORCEA, Liviu, „O conscriere privind fuga iobagilor de pe domeniile sătmărene la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea”, în *Crisia*, X, Oradea, 1980, pp. 453-482;
7. BORCEA, Liviu, „Un document inedit despre căderea Oradei în mâna turcilor” (scrisoarea din 31 august 1660), în: *Crisia*, VI, Oradea, 1976; pp. 207-231;
8. CACIORA, Andrei, „Evoluția demografică în secolul al XVIII-lea”, în *Aradul permanentă în istoria patriei*, Arad, 1978, pp. 189-193;
9. CHIFR, Nicolae, „Ieromonahul Visarion Sarai”, în vol. *Unirea românilor transilvăneni cu Biserica Romei*, Ed. Enciclopedică, București, 2015, pp. 368-382;

10. CHIRIAC, Aurel, „Comunitățile țărănești din Bihor în secolul al XVIII-lea și inițiative de ctitorie”, în *Crisia*, XXII, 1992, Oradea, pp. 139-144;
11. CHIRU, Vasile, „Cărțile de învățătură pentru preoți din secolele XVII și XVIII”, în *Studii Teologice*, XIII, 1961, Nr. 9-10, pp. 586-599;
12. CIOBĂNEL, Alina Ioana „Așezarea”, în: *Habitatul*, Ion Ghinoiu, vol. II, Ed. Etnologică, București, 2010, pp. 27-127;
13. CIOROGARIU, Roman, „Aradul de odinioară”, în, *Biserica și Școala*, XXXII, 27 aprilie/10 mai 1908, nr. 17, pp. 96-103;
14. CIUHANDU, Gheorghe, „Vichentie Ioanovici, episcopul Aradului (1726-1731) apoi mitropolit”, în *Triumful Ortodoxiei la Arad*, Arad, 1929, pp. 222-227;
15. CLEPEA, Cornel „Însemnări din secolele XVIII și XIX pe obiecte de cult din parohii ale eparhiei Aradului”, în *Ziridava*, XIX-XX, 1996, Arad, pp. 191-203;
16. COLTA, Elena, Rodica, „Un manuscris transilvănean după Cartea românească de învățătură (1643), executat de copistul Varlaam Moldoveanu”, în *Ziridava*, XIV, Arad, 1982, pp. 411-424;
17. COLTA, Rodica, Elena, „Cartea veche românească în părțile Aradului-Expresie a unității naționale”, în *Ziridava*, IX, 1978, Arad, pp. 465-477;
18. COLTA, Rodica, Elena, „Însemnări de pe cărți vechi românești, documente ale veacurilor trecute”, în *Ziridava*, 1979, Arad, pp. 1059-1081;
19. CONSTANTINESCU, Radu, „Un cod canonic bănățean din secolul XVIII”, în *Mitropolia Banatului*, nr. 3, 1986, pp. 73-87;
20. COTOȘMAN, Gheorghe, „Isaia Antonovici (1731-1748), episcopul Aradului și Caransebeșului”, în *Mitropolia Banatului*, an VII, 1957, nr. 1-3, pp. 93-108;
21. CUCU-OANCEA, Ozana, „Dimensiunea timpului”, în: *Tratat de sociologie rurală*, Ed. Mica Valahie, București, 2011, pp. 572-575;

22. DRAGOMIR, Silviu, „Fragmente din cronica sârbească a lui George Brancovici”, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, II, București, pp. 1-70;
23. DRAGOMIR, Silviu, „Statistici sârbești din dieceza Caransebeșului și a Aradului în veacul XVIII” în *Foaia Diecezană*, anul XXIV, nr. 6, februarie 1909, pp. 6-7;
24. DUDAȘ, Florian, „Manuscrise realizate după *Cazania lui Varlaam* descoperite în vestul Transilvaniei”, în *Crisia*, X, 1980, Oradea, pp. 65-84;
25. DUMITRAN, Daniel, „Forme ale definirii identitare în Transilvania veacului al XVIII-lea. Introducere la critica imaginii istoriografice a românilor neuniți (II)”, disponibil pe <https://uab-ro.academia.edu>, (accesat la 23.06.2020);
26. DUȚU, Alexandru, „Conștiință națională și mentalitate țărănească”, în vol. *Stat, Societate, Națiune*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1982, pp. 85-115.
27. FÎNTÂNARU, Teodora, *Însemnări pe cărți ca formă de paratextualitate*, disponibil pe [http:// www.diacronia.ro>indexig>details](http://www.diacronia.ro/indexig/details) (accesat la 26.06.2019);
28. FIRU, Nicolae, „Episcopii și vicarii de la Oradea, în secolul al XVIII-lea”, în *Legea Românească*, an XXVII, nr. 1-2, 15 ianuarie 1947, pp. 9-15;
29. FORȚIU, Sorin, *Denumirea Banatului în epoca modernă (secolele XVIII-XX): Banatus Timisvariensis vel Banatus Temesiensis?*, disponibil pe [http://www.banat.ro>studiu_2](http://www.banat.ro/studiu_2) (accesat în 26.03.2024);
30. Eugen GHÎȚĂ, „Aspecte privind organizarea administrativ-teritorială și instituțională a comitatului Arad în secolul al XVIII-le, disponibil pe [http://ecommons.cornell.edu>han](http://ecommons.cornell.edu/han) (accesat la 06.04.2023);
31. GORUN, Gheorghe, „Mișcările țărănești de pe domeniile Beiuș, Vașcău și Beliu de la mijlocul secolului al XVIII-lea”, în: *Crisia*, IX, 1979; pp. 167-181;
32. GORUN, Gheorghe, „Implicații sociale și economice ale ocupației militare austriece în Bihor în prima jumătate a secolului al XVIII-lea”, în *Crisia*, VIII, 1978; pp. 130-142;
33. ILEA, Ana, „Conscrierea domeniului Episcopiei Romano-Catolice de Oradea din anul 1733. Șpanatul Groșeni-Beliu”, în *Crisia*, XXIV, Oradea, 1994; pp. 285-315;

34. ILEA, Ana, MUDURA, Gheorghe, COVACI, Viorica, „Conscrierea domeniului Beiuș la anul 1721”, în: *Crisia*, X, Oradea, 1980; pp.353-453;
35. ISTVÁN, Bársony, „Conscrierea camerală din 1692 a Comitatului Bihor”, în: *Crisia*, XXII, 1992; pp. 97-114;
36. KLÁRA, Papp, „Dreptul de folosință a pământului de către iobagii de pe domeniile nobiliare laice din Bihor în secolul al XVIII-lea”, în: *Crisia*, XXIII, Oradea, 1993, pp. 131-144;
37. LIȚIU, Gheorghe, „Eșecul uniației și reacția ortodocșilor din Bihor în secolul al XVIII-lea”, în *Biserica Ortodoxă Română*, XCIII, București, nr. 9-10, 1975, pp. 1114-1123;
38. LIȚIU, Gheorghe, „O vizită canonică în Bihor în sec XVIII”, în Vol. *Omagiu Î.P.S. Sale Dr. Nicolae Bălan mitropolitul Ardealului la cincizeci de ani de activitate bisericească*, Telegraful roman, Sibiu, 1956, pp.374-381;
39. LUPȘA, Ștefan, „Suprimarea Mitropoliei Banatului în urma războiului turco-austriac din 1683-99, în *Mitropolia Banatului*”, VIII (1958), nr. 7-8-9, Timișoara, pp. 183-201;
40. MAXIM, Virgil, MUDURA, Gheorghe „Valorificări etnografice din fonduri arhivistice”, în *Biharea*, II, Oradea, 1974; pp.
41. MĂLINAȘ, Marin, „O circulară a episcopului Sinesie Jivanovici al Aradului (1751-1768)”, în *Mitropolia Banatului*, an XXVI, 1976, nr. 1-4, pp. 243-249;
42. MĂLINAȘ, Marin, „Manuscrise liturgice din Bihor”, în *Biserica Ortodoxă Română*, XCIII (1975), nr.9-10, p. 1132-1138;
43. MÂRZA, Iacob, „Semnificația cărții în comunitățile rurale românești transilvănene (secolele XVII-XVIII) în lumina însemnărilor: mentalitate și sensibilitate”, în *Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol” Iași*, XXX, 1993, pp. 123-136;
44. MIHOC, Blaga, „Istoria vieții religioase a românilor din comitatul Bihor (1692-1750)”, în *Crisia* XXXI, Oradea, 2001, pp. 101-64.;

45. Milan ȘESAN, „Biserica Ortodoxă din veacul XVIII până azi”, în *Mitropolia Ardealului*, IX, nr. 1-2, p. 40-49;
46. MIRON, Greta-Monica, „Le synode de diyenné dans l'Église gréco-catholique”, în vol. *Church and society in central and Eastern Europe*, European Studies Foundation Publishing House, Cluj-Napoca, 1998, pp. 55-67;
47. MOZA, Ioan, „Frământări țărănești în Bihor în timpul răscoalei lui Horea”, în *Crisia*, VIII, 1978, p. 537-547;
48. ONU, Liviu, „Observații cu privire la contribuția Cazaniei lui Varlaam la dezvoltarea limbii române literare”, în *De la Varlaam la Sadoveanu*, Ed. de stat pentru literatură și artă, București, 1958, pp. 35-61;
49. PÂCLIȘANU, Zenovie, „Vechi vizitațiuni canonice în Ardealul veacului al XVIII-lea”, în *Cultura Creștină*, XVI, 1936, nr.2, pp. 92-99.
50. PASCU, Ștefan, „Demografie istorică”, în: *Populație și societate, studii de demografie istorică*, Ed. Dacia, București, 1980, pp. 23-45;
51. POP, Gruia Ștefan, „Din trecutul Bisericii bihorene”, în *Revista Teologică*, an I, 1907, nr. 6, pp. 226-239;
52. POPA, Atanasie, „Copiști și manuscrise în Bihor în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea”, în *Crisia*, IX, 1979, pp. 323-336;
53. RADOSAV, Doru, „Copii manuscrise ale Cazanmiei lui Varlaam-1643 în Vord-Vestul Transilvaniei”, în *Studia Universitaria Babeș-Bolyai, Historia*, XXV, 2, 1980, pp. 15-21;
54. RADOSAV, Doru, „Nevoințele scrisului”, în *Hermeneutica Bibliothecaria-Antologie Philobiblon*, Ed. PUC a B.C.U. „Lucian Blaga”, Cluj-Napoca, 1998, p. 246-256;
55. RĂDUȚIU, Aurel, „Timp de lucru și zile de sărbătoare în Transilvania (sec.XVII-XVIII)”, în vol. *Civilizație medievală și modernă românească*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1985, pp. 215-234.

56. RETEGAN, Simion, „Clerul rural românesc din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea: modalități de instruire”, în *Anuarul Institutului de Istorie*, Cluj, 1992, pp. 103-120;
57. RUSU, Ioan, „Cuvântare la Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul, patronul bisericii catedrale din Arad”, în *Biserica și Școala*, VII, nr. 28, 10-23 iulie, 1883, Arad, p. 243-245;.
58. SĂSĂUJAN, Mihai, „Însemnări manuscrise pe filele unor cărți vechi bisericești din Transilvania” în *Teologia*, III, Nr. 3-4, 1999, pp. 94-109;
59. SĂSĂUJAN, Mihai, „Atitudinea cercurilor oficiale austriece față de românii ortodocși din Transilvania, la mijlocul secolului al XVIII-lea, în baza actelor consiliului aulic de război și a rapoartelor conferințelor ministeriale din Viena”, în *Annales Universitatis Apulensis, Series Historica*, 11/II, 2007, p. 224-251;
60. SĂSĂUJAN, Mihai, „Criterii ale apartenenței confesionale (unit-neunit) în comitatul Bihor (1754-1758)”, în *Annales Universitatis Apulensis, series Historica*, 10/II, 2006, pp. 113-127;
61. ȘIȘEȘTEAN, Gheorghe, „O istorie uitată. Rolul Casei de Habsburg în modernizarea rurală (secolele al XVIII-lea și al XIX-lea)”, în vol. *Teme în antropologia socială din Europa de sud-est*, Ed. Paideia, București, 2010, pp. 137-154;
62. SURDU, Bujor, „Aspecte privitoare la situația Banatului în 1743”, în *Anuarul Institutului de Istorie*, Cluj, XIII 1970, pp. 12-23;
63. SUTA, Ioan, „Organizarea domeniului episcopiei catolice din Oradea, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea”, în *Lucrări Științifice*, Oradea, 1972, pp.75-86;
64. ȚĂRCUȘ, Gheorghe, RĂDULESCU, Rodica, „Considerații privind eliberarea din iobăgie și înnobilarea unor familii de țărani din ținutul Hălmahului în sec XVII și XVIII”, în *Ziridava*, XI, 1979, pp. 1025-1059;
65. TĂȘIEDANU, Ștefan, „Unirea Bihorului din 1737-1748 I”, în *Cultura Creștină*, an V, 1915, nr. 10, pp. 291-300;

66. TĂȘIEDANU, Ștefan, „Icoane din viața poporului român din Bihor (1726-1748) I”, în *Cultura creștină*, an III, 1913, nr. 1, p. 13-18;
67. TĂȘIEDANU, Ștefan, „Unirea Bihorului din 1737-1748 IV”, în *Cultura Creștină*, an III, 1913, nr. 4, pp. 110-115;
68. URS, Otilia, „Răspândirea cărților românești vechi, potrivit însemnărilor marginale”, în *Dacoromania*, Seria nouă, XX, 2015, nr. 2, Cluj-Napoca, pp. 167-180;
69. ZGRAON, Florentina, „Normele limbii române literare la jumătatea secolului al XVIII-lea (Tipărituri religioase de lectură, tipărituri laice, manuscrise)” în *Contribuții la studiul limbii române literare*, Ed. Clusium, Cluj-Napoca, pp. 112-153.